

Fujda, Milan

[Ondračka, Lubomír, ed. **Mé zlaté Bengálsko: studie k bengálskému náboženství a kultuře věnované Haně Preinhaelterové k jejím sedmdesátinám**]

Religio. 2009, vol. 17, iss. 2, pp. 267-271

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/125304>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

atd.) pro členy různorodých řeholních společenství. Je to záležitost, která se již objevila v překladau McLeodovy knihy *Náboženství a lidé západní Evropy (1789-1989)* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2007) od Tomáše Suchomela pod jazykovou korekturou Aleny Němcové. Co se týče úpravy a formální stránky, překlepy (např. „vztah církve a sátu“, s. 22; rok 1975 místo roku 1875, s. 221) či uvozovkami neukončené citace (např. s. 20) v knize nalezneme jen v minimální míře. Závěrem lze tedy konstatovat, že brněnské Centrum pro studium demokracie a kultury pokračuje dalším zajímavým titulem ve své bohaté vydavatelské činnosti.

MARTIN KLAPETEK

Lubomír Ondračka (ed.), Mé zlaté Bengálsko: Studie k bengálskému náboženství a kultuře věno- vané Haně Preinhaelterové k jejím sedmdesátinám,

**Praha: Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy v Praze
– ExOriente 2008, 269 s.
ISBN 978-80-7308-248-2,
978-80-904246-2-3.**

Velká vydavatelství jako indická větev Oxford University Press často vydávají monotematické sborníky zaměřené na konkrétní otázky z oblasti sociologie, antropologie, dějin či ekonomie Indie. Pro čtenáře z řad odborníků i studentů jsou takové sborníky velice cenné. Jejich předností je především to, že v jednom svazku obvykle zveřejňují soubor zásadních příspěvků k vybranému tématu a mnohdy tak reprezentativním způsobem shrnují stav bádání. Často jsou sebrané příspěvky novými vydáními významných časopiseckých studií, které jsou jinak rozptýlené v řadě obtížně dostupných perio-

dik. Obvykle také rozebírají zvolené téma z rozličných úhlů pohledu, někdy i z hlediska různých vědních oborů, takže z nich celkový obraz tématu vystupuje velice plasticky. Texty jsou navíc jen zřídka popisné, většinou se naopak jedná o teoreticky cenné případové studie. I v důsledku toho jsou ale co do pokrytí tématu ve sbornících (ve srovnání s monografiemi nebo přehledovými příručkami) zjevné mezery. To není nutno hodnotit negativně; skutečnost, že nevytváří iluzi toho, že v určitých oblastech disponujeme úplnými informacemi, je zejména z pedagogického hlediska naopak velmi prospěšná. Sborník na jedné straně lépe než přehledové učebnice smiřují studenty s tím, že věda není kanonické vědění, ale spíše vhodné kladení otázek a řešení problémů, na straně druhé jsou teoreticky nosné studie těchto sborníků schopné uvádět je do vědecké práce a poskytovat inspirace pro to, jak odborně vědecké texty psát. Při tom předkládají širší obraz tématu než úzce zaměřené monografie.

V češtině takové sborníky zaměřené na témata sociologie, antropologie, dějin a ekonomie Indie nevycházejí. Důvod je zřejmý: žádné české vydavatelství není s to dát dohromady potřebný mezinárodní autorský kolektiv. Avšak jeden zajímavý sborník věnující se různým aspektům indické kultury a náboženství a zaměřený konkrétně na oblast Bengálska nedávno vyšel ve spolupráci vydavatelství ExOriente a Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Práce v něm zveřejněné spojují dvě věci: věnování k narozeninám významné české bengalistice Haně Preinhaelterové a, jak napovídá název, láska k Bengálsku. Autory příspěvků jsou z větší části stávající a z menší části bývalí studenti bengalistiky na FF UK.

Sborník není skutečně monotematický v tomtéž smyslu jako zmíněné sborníky oxfordské. Klíčová slova z jeho názvu – „Bengálsko“, „náboženství“ a „kultura“ – vymezují přece jen pole mnohem širší, než aby mohlo jít o badatelské téma pro skutečně monotematický sborník. I tak se ovšem jedná o práci v českém kontextu ojedinělou. Nejde jen o to, že studentské práce jen zřídka vycházejí v knižní podobě. Jde i o zaměření příspěvků. Je-li indologickému bádání

vytýkáno přílišné zaměření na literaturu v sanskrtu, a vlastně vůbec na literaturu, navíc ještě jen na literaturu originální a hodnotnou podle literárněvědných měřítek, pak recenzovaný sborník vykazuje tendence odlišné a studiu lidové kultury a žitého náboženství je nakloněn příznivěji. V tomto je celkem blízký několika vybraným příspěvkům stařícké publikace *Bozi, bráhmani, lidé: Čtyři tisíciletí hinduismu* (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1964), ještě blíže má ale k úzeji a zároveň na jinou jazykovou oblast zaměřené knize Vladimíra Miltnera *Krišna a Osm pečeti* (Praha: Dharmagaia 1994).

Kniha *Mé zlaté Bengálsko* se tedy vyznačuje zaměřením na lokální, živé aspekty bengálské kultury a často i na problematiku moderní doby. Takovou orientaci prací lze možná přičítat vlivu učitelky, jíž je sborník věnován. Kniha Hany Preinhaelterové *Ó Matko Lakšmi, dej mi dar!* (Praha: Dharmagaia 2007) o magických obřadech bengálských žen je patrně v mnoha ohledech reprezentativnějším obrazem náboženství Indie než všechny učebnicové příručky o hinduismu, které v češtině vyšly, a to právě proto, že načrtává obraz prozaické religiozity reagující na praktické problémy života. Pokud by zaměření sborníku ilustrovalo nějakou vývojovou tendenci v české indologii, bylo by to určitě dobré znamení. Ovšem důraz na živé aspekty kultury a náboženství může být stejně tak jen důsledkem zaměření příspěvků na Bengálsko a prameny v bengálštině a o směřování české indologie mnoho vypovídat nemusí.

Na českou indologickou tradici recenzovaný sborník do jisté míry navazuje svým charakterem popularizační publikace určené spíše široké veřejnosti než odborné obci. Oproti snad až příliš popularizačnímu stylu zmíněné Miltnerovy knihy jsou však texty v *Mém zlatém Bengálsku* psány jazykem jistě bližším odbornému stylu, což jej předurčuje k tomu, aby byl dobře použitelný jako četba v základních kurzech věnovaných indické kultuře a náboženství. Jedná se nicméně většinou o studentské práce, a jakkoli jde o studentské práce nadprůměrné, vykazují (až na několik výjimek) jeden běžný nedostatek studentských prací – absenci teore-

tických výzkumných otázek. Příspěvky ve sborníku mají většinou popisný charakter a spíše než odpovědi na teoretické otázky předkládají obraz toho, jak to či ono v Bengálsku vypadá, co se dělo v jisté kulturní oblasti či epoše bengálských dějin nebo jak se určité společnosti, tradice či instituce v nějakém období proměnila. Zřídka kdy si autoři kladou otázky po podmínkách těchto změn a po faktorech, které je způsobovaly. Běžněji, ale také spíše výjimečně, se lze v knize setkat s tu systematictějšími, tu nahodilejšími poukazy na širší společenské souvislosti těchto změn nebo i jejich další důsledky.

Tak například v poněkud zmateném textu „Santálci zdobení květy ve víru kolového tance“ (s. 249-266) se dočteme, že Santálci jsou kmen žijící *lovecko-sběračským* způsobem života (s. 250), abychom se o několik stran dále (s. 258) dozvěděli, že většina jejich svátků odpovídá cyklu *zemědělského* roku; dále pak že jejich „nejvíce uctívané božstvo“ není, na rozdíl od jiných, „nijak zvlášť uctíváno“ (s. 254). Příspěvek nicméně poukazuje na celou řadu zajímavých souvislostí mezi opatřeními koloniálních vlád i vlád svobodné Indie, proměnami životního stylu a sociální organizace a institucí kmenového společenství Santálců i environmentálními důsledky těchto proměn, případně překážkami, které klade ohrožení ekologické stability daného území tomu, aby se mohli navrátit k životnímu stylu z předkoloniální éry.

Podobně i článek „Bohyně Durgá a její podoby v současné Kolkatě“ (s. 134-148) vedle popisu současné podoby Durgápůdži v Bengálsku nabízí řadu odkazů k politickým a sociálním faktorům ovlivňujícím průběh oslav. Tento text je v celé sbírce jistě jedním z nejprínosnějších i po teoretické stránce, ale trochu mu schází explicitní vyjádření vazeb mezi teoretickými tvrzeními a věcnými popisy; příspěvek nenabízí odvození jednoho z druhého a neumožňuje tak čtenáři, jenž není se slavením Durgápůdži v Kolkatě důvěrně obeznámen, zhodnotit, nakolik jsou autorova teoretická tvrzení oprávněná.

Pro mě osobně nejzajímavějším textem v celém sborníku jsou „Vzpurná dítka krva-

vé matičky Kálí: Vznik a vývoj bengálského neošaktismu“ (s. 112-133). Tento text zachycuje proměny šaktismu v souvislosti s politickým a sociálním vývojem Bengálska od počátků britského koloniálního panství po období boje za nezávislost na základě analýzy neošaktických písní zvaných *pady*, které byly ovlivněny písněmi kršnovské bengálské *bhakti*. Kromě toho, že je text zdařilou ukázkou toho, jak může vypadat psaní sociálních dějin, ukazuje i význam studia pramenů, které jsou literárními historiky Indie opomíjeny „s odůvodněním, že písně patřící k tomuto žánru jsou ve své většině značně stereotypní a z literárního hlediska nepřinášejí téměř nic nového“ (s. 113). Příspěvek přesvědčivě dokládá, že to, co literárními historikům nestojí za pozornost, může být pro sociální historii mnohem cennějším pramenem než originální díla vysokých estetických kvalit.

Ostatní příspěvky nejsou co do teoretického přínosu nijak zvlášť zajímavé, avšak snad všechny přinášejí zajímavé faktografické informace, které ocení nejen laická veřejnost, ale i studenti indologických oborů, religionistiky, etnologie či kulturní a sociální antropologie. Velice zajímavé je po této stránce například pojednání „Tantrické příběhy o nesmrtnosti: Literatura bengálských Náthů“ (s. 13-34). Řadu laických čtenářů i studentů odkojených současnou populární západní literaturou o tantrě patrně zmate svým názorným doložením toho, že tantrické úsilí o nesmrtnost obnáší spíše sexuální odříkání než „umění sexuální extáze“ (jak hlásá titul oblíbené knihy Margo Anand). Tento text navíc obsahuje v české literatuře ojedinělé stručné uvedení do tradice indických *siddhů* a do slovesnosti bengálské siddhovské tradice *náthasiddhů* neboli *náthů*. Tuto tradici pak přibližuje převyprávěním a stručnou analýzou dvou rozšířených náthovských příběhů.

Osobně jsem shledal velice zajímavým i příspěvek „Vítězství bohyně Manasy ve svitkových obrazech bengálských *patujů*“ (s. 94-111), který českému čtenáři poprvé více přibližuje tradici potulného vypravěčství s předváděním svitkových obrazů.

Studenti indologie a religionistiky jistě ocení i text o roli estetické teorie v praxi

bengálské kršnovské *bhakti*, nazvaný „Role estetiky a emocionality v rámci praxe gaudíjského višnuismu“ (s. 35-52), nebo pojednání o prolínání tantrické a višnuistické tradice a koloniálních životních podmínek v náboženství moderního *sahadžijského* hnutí *kartábhadžů*, nazvané „Tantrický višnuismus v Bengálsku: *Sahadžijá* a kartábhadžové“ (s. 53-75). Toto pojednání ve sborníku vhodně navazuje na předcházející text o roli emocionality v gaudíjském višnuismu. Jeho autor díky tomu mohl podrobněji objasnit některé důležité aspekty „teologických“ diskusí o charakteru lásky mezi Kršnou a Rádhou a ukázat implikace, mezi přinesl jistý způsob jejich řešení pro utváření *sahadžije*.

V souvislosti s tímto příspěvkem mě nicméně napadá otázka, zda by nestálo za to v pojednáních o tantrismu skoncovat s užíváním pojmu „záměrného jazyka“ (*sandhábhášá*) či „jazyka přišetí“ (*sandhjábhášá*). Z jistého úhlu pohledu jde sice o legitimní emické kategorie, ale pro objasnění specifičnosti jazyka tantrických textů a písní by se podle mého soudu hodila spíše etická výbava odpovídající současnému stavu filozofie jazyka a sociologie či sociolingvistiky. Jazyk této slovesnosti je sice obtížně srozumitelný tomu, kdo nebyl socializován do společenství, které jej používá, ovšem indologické výklady těchto termínů, s nimiž jsem se doposud setkal, podle mého soudu příliš sugerují dojem jakési záměrné nerosrozumitelnosti. Nechci popírat, že v tomto případě, podobně jako v případech rozličných žargonů, může snaha zakrýt význam vlastních tvrzení před nečleny vlastního společenství hrát jistou roli. Avšak prezentovat tuto skutečnost jako podstatu určitého jazyka je podle mého soudu těžko slučitelné s poznatky o společenské roli jazyka a o socializaci jedince do společnosti. Předpoklad, že lidé styl vlastní mluvy z větší části vědomě kontroly a schválně používají jazyk, kterému okolí nerozumí, je těžko udržitelný. Pochopení významu jazyka tantrické slovesnosti bychom se snad lépe přiblížili s použitím konceptů rozpracovaných v názvnosti na Wittgensteinův koncept „jazykové hry“ a souvztažnosti mezi jazykovou hrou a „životní formou“ (*Lebensform*).

I v souvislosti s badatelsky obtížně uchopitelným jazykem evropské renesanční alchymie se dnes můžeme setkat se smysluplným názorem, že osvojení jejího specifického metaforického systému bylo součástí procesu zasvěcení ve smyslu osvojení určitého stylu myšlení a komunikace: nebylo výrazem snahy o skrývání, nýbrž spíše nástrojem k předání určitého sociálně sdíleného způsobu rozumnění světa.

Z religionistického hlediska jsou zajímavá ještě pojednání o pojetí hinduismu u Svámího Vivékánandy (s. 149-169) a o reflexi nejstarších upanišad ve sbírce statí *Dharma Rabindranátha Thákura* (s. 170-196). Oba příspěvky analyzují, jakým způsobem tyto významní bengálští intelektuálové navazovali na autoritativní hinduistické tradice (u Thákura je to tradice upanišad, u Vivékánandy především filosofie nedvojnásobné védanty rozpracovaná Šankarou), či spíše to, nakolik prostřednictvím přihlášení se k nim legitimizovali své vlastní postoje. Škoda, že oba autoři končí tam, kde by mohli začít, totiž tím, že ukáží jisté specifčnosti či odchylky postojů a názorů těchto intelektuálů vůči tradicím, jichž se dovolávali. Otázky, které by podle mého soudu měly následovat, jsou: proč právě tyto odchylky, právě u těchto lidí a právě v této době? V jakém kontextu se tyto nové interpretace objevují, čím jsou podmíněny a jaké jsou jejich společenské dopady? Takové otázky si autoři už bohužel nekladou. Radovan Vrždiak se v textu o Thákurovi táže, proč tento autor neustále cituje upanišady, a nikoliv Bhagavadgítu, když jsou přitom postoje vyjádřené v jeho bengálských nábožensko-filozofických textech blíže Bhagavadgítě než upanišadám (s. 192). Avšak tuto otázku kladě jako rétorickou a nesnaží se nalézt odpověď. Její rozřešení by přitom mohlo objasnit, jakým způsobem a proč docházelo v různých fázích koloniálního období a v různých vrstvách bengálské společnosti k posunům významu a symbolické autority určitých textů a k proměnám smyslu a mobilizačního potenciálu některých náboženských symbolů.

Bezprostřední religionistickou relevanci mají v recenzovaném sborníku ještě nepříliš čtivý, encyklopedický přehled „Bengálské

bohyně mangalových příběhů: Čandí, Manasá, Šítalá a Šašthí“ (s. 76-93) a čistě popisný text o svatebních obřadech „Bengálský oheň lásky: Hinduistický svatební obřad“ (s. 197-216). Druhý ze zmíněných textů mimo jiné upozorňuje na méně tradiční způsoby vyhledávání vhodných partnerů, jaké představují inzeráty v tisku. Když už upozorňuje na zvyšující se roli médií (která ostatně přispívají k unifikaci indické religiozity možná významněji než šíření vzdělanosti, o němž se zmiňuje jako o zásadním faktoru mizení okrajových tradic Ondřej Himmer na s. 75), škoda, že nezhodlně také popularitu internetových seznamek či „návštěv“ v rodině nevěsty inscenovaných jako film o nevěstě distribuovaný vhodným rodinám na CD či DVD. Média, zejména televize, ale i internet, mají dnes ohromný vliv na indickou kulturu, společnost a náboženství a je škoda, že jim ve sborníku není věnována pozornost.

Problematiky médií se letmo dotýká příspěvek nazvaný jednoduše „Bengálský film“ (s. 232-248). Nezabývá se však filmem jako médiem, jeho společenským dopadem, funkcí a podobně, nýbrž se věnuje historii bengálské kinematografie a představení některých významných bengálských režisérů, kteří dosáhli světového uznání. Text je zajímavý zejména proto, že když se dnes řekne „indický film“, vybaví se člověku obvykle produkce Bollywoodu. Autorka však ve svém příspěvku klade bengálský film do protikladu k bollywoodské produkci, kterou zjevně považuje za upadlou, „zjednodušenou“ a pejorativně ji také označuje za „komerční“. Bengálský film má být jiný, představuje podle autorky alternativu, která do indického filmu přináší realismus, nízkonákladovost, natáčení v reálném prostředí a uměleckou originalitu. Nakolik lze autorčina neskryvaně hodnotící tvrzení vztáhnout na bengálský film obecně a nakolik se týkají jen režisérů, o nichž hovoří, nedokáži pro svou nezalost posoudit. Autorka o tom, zda jí zmiňovaní režiséři představují reprezentativní vzorek bengálské kinematografie, či zda si je vybrala jen s ohledem na své estetické preference, nehovoří. Jazyk jejího příspěvku však budí do-

jem, že druhá možnost bude pravděpodobnější.

Posledním textem, o němž jsem dosud nehovořil, je práce „Vliv angličtiny na bengálštinu“ (s. 217-231). Zabývá se zejména přejímáním anglické slovní zásoby do bengálštiny, přičemž důvodem je prostá skutečnost, že nic jiného než slovní zásobu a s tím některé běžně užívané fráze angličtina neovlivnila. Text je opět zajímavý spíše pro laické publikum.

Za zmínku stojí, že recenzovanou publikaci doprovází bohatá obrazová příloha v podobě série číslových barevných fotografií na křídlovém papíře. Fotografie postrádají popisky, ale odkazy k nim se nacházejí na patřičných místech přímo v textech, k nimž fotografie patří. Jedná se o texty Martina Hříbka o Durgápúdzí, Kláry Šimečkové o svatebních obřadech a Eriky Pieckové o svatebních obřadech. Esteticky velice příjemně působí obálka knihy, ozdobená fotografií bohyně Kálí. Povedené je i celé grafické zpracování knihy. Několik překlepů v knize najít lze, ale není jich mnoho a redakční práci editora a vydavatelství lze označit za solidní.

Souhrnem se dá říci, že recenzovaný sborník představuje v českém kontextu celkem ojedinělou sbírku příspěvků k rozmanitým tématům zajímavým nejen pro bengalisty a jiné indology, ale i pro religionisty, sociální a kulturní antropology či historiky umění a společnosti. Většina příspěvků nepřináší nic inspirujícího a nového po teoretické stránce, ale všechny se zaměřují na témata, kterým se doposud česky psaná odborná a odborně-popularizační literatura nevěnovala. Navíc se jedná většinou buď o témata ze současnosti či nedávné minulosti, nebo témata spojená s životou kulturou a náboženstvím či se sociálními dějinami. Pokud tedy jde o čistě faktografický obsah, čeští čtenáři mohou mít z recenzovaného sborníku menší užitek než ze zmíněných sborníků oxfordských. Dočtou se v něm řadu důležitých podrobností o skutečnostech, kterým se učebnicové přehledové knihy zpravidla nevěnují. Přitom tyto skutečnosti jsou právě tím, co umožňuje alespoň trochu nahlédnout do způsobu, jakým se obecné formulky o rozmanitých -ismech projevují

v každodenním životě. Kdyby tato každodennost ve vzdělávání častěji sloužila objasňování teorie, měli by studenti a laici možná méně často mylný dojem, že praxe je to, jak věci fungují, zatímco teorie jsou nějaké chytré řeči, kterým vlastně nikdo nerozumí.

Toto zamyšlení nás však znovu přivádí ke zmíněným oxfordským sborníkům. Právě tím, že příspěvky v nich obsažené jsou často teoreticky hodnotnými případovými studii, nabízí podle mého soudu cenný vhled do toho, jak spolu vůbec souvisí teorie a každodennost, k čemu teorie slouží, jak teorii hodnotně tvořit a jak o ní psát. Tato služba už, bohužel, recenzovaný sborník z výše uvedených důvodů svým čtenářům poskytnout nemůže.

MILAN FUJDA

Dušan Zbavitel, Bengálská literatura: Od tantrických písní k Rabíndranáthu Thákurovi,

Praha: ExOriente 2008, 358 s.
978-80-904246-0-9.

Knihou *Bengálská literatura* z pera našeho předního indologa Dušana Zbavitele byla původně vydána v angličtině (*Bengali Literature*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz 1976). Anglický text byl vysoce hodnocen: „... dlouho bude trvat, než bude kdokoli jiný schopen napsat takovou historii bengálské literatury ... Všichni jsme měli užitek z jeho díla, inspirování, ale také ohromení jeho mistrovstvím,“ napsal přední britský bengalista William Radice v roce 2000. Českou doplněnou verzi nepřivítají jen zájemci o dějiny indických literatur; je též bohatým zdrojem informací i námětů k zamyšlení pro všechny, kdo se zajímají o indická náboženství či tradice. *Z Bengálské literatury* se dozvíme mnohé o buddhistické, náthovské, višnuistické, šivaistické, šaktovské a dalších